

Bertha Zoltán

A szellem enciklopédizmusa

Aniszi Kálmán válogatott írásai elé

A „filozófia műhelyében” kezdte munkálkodását Aniszi Kálmán Erdélyben, a kolozsvári egyetemen, és első könyvének is ez volt a címe; műhelybeszélgetések kötetét adta ki tehát, a legendás Kriterion Könyvkiadónál, 1978-ban – a sok évtizedes és alapvetően magyarírtó („hungarofób” és „hungarocid”) romániai diktatúra azon rövid időszakának egyik utolsó-nak tekinthető évében, amikor Sütő András, Kányádi Sándor, Székely János, Szilágyi István, Farkas Árpád, Szöcs Géza és mások könyvei is még éppen (bár cenzúrázva) megjelenhettek; utána legtöbbjük már nem is publikálhatott Erdélyben. Aniszi Kálmán tehát a magyar művelődés történeti és elméleti vonatkozásait taglalta már ekkor is, s később pedig, munkásságának kiteljesedésekor ugyancsak a magyar kultúra egyetemes emberi, erkölcsi, szellemi, és történelmi, egzisztenciális jelentőségét faggatva igazoló sorsdimenziókban távlatosította felismeréseit, problémafelvetéseit, írásainak üzeneteit. S az évtizedek során ez a sorsos érzékenység és látásmód egyre lenyűgözőbb arányokban kiterjedő életművet boltozott föl.

Számtalan műfajban végzi ő ezt a missziót azóta is fáradhatatlanul és

elkötelezetten („csillagösvényeken” járva, „látvány és ihlet” nyomába szegődve, hűség és kötődés jegyében): interjúkészítés a „forgószélben” is virradatra váró, „gyertyagyújtó” és „tanúságtevő” jeles kortárs nemzetvédő magyarokkal, kiemelkedő személyiségekkel, szellem-, művelődés-, irodalomtörténeti esszé, kritikai és elméleti tanulmány, recenzió, kulturális tudósítás, riportcikk, újdonságérvényű értekező elmélkedés, bölcseleti eszmefuttatás, mai nemzeti sorskérdéseket átfogó vagy aprólékosan számba vevő figyelemmel tárgyaló beszámoló, krónika, helyzetjelentés, útirajz, önéletírás, emlékezés, esszéjegyzet, gondolatfutám, napló, tárca, vallomás, publicisztika – és a „sorsvállaló” valóság- vagy tényirodalom mellett a történetmondó eseményrajzokig, életképekig, életes és eleven korhelyzet- és személyiségállapot-ábrázoló, sorstükröző filozófiai és történeti esszék sokféle típusáig, változataig. Csodálatra méltó ügyszere-
tetből és elszántságból fakadó, sorjázó kötetei immár felölelik, feltérképezik a magyar kultúra korszakait a régiségtől a modern magyar jelenségekig, a teljes, összmagyar gondolkodás tereumait, a kisebbségi (erdélyi, kárpátaljai, felvidéki, délvidéki) és a nyugati, diaszpó-

rabeli értékteremtő küzdelmek egész spektrumáig (tudományos, művészeti, irodalmi, színházi, közéleti erőfeszítések egész palettájáig), a hatalmas arányú értékdimenziók diakron és szinkron tartományait – valóságos panoramikus enciklopédiáját bontakoztatva így ki a magyar sors történelmi és lelki fordulatainak, traumáinak, problémáinak, gondtapasztalatainak.

A nemzeti öntudat és önbecsülés, azonosságérzet és identitásvállalás, a demonstratív önfelmutatás örökérvényű érveinek egész kolosszális tárházát, példaadó kincsesházát emelve élénk. Az elnyomatásban is a magyar öntörvényűség, önigazgatás és sorsigazító önállóság, magyar utas függetlenség, demokratikus autonómia igazságát hangsúlyozó eszmevilág elidegeníthetetlenül fenntartott égboltozatát. S a perspektivikus (mert össznemzeti

és emberiségshorizontú) áttekintések mindig szemléletesen megalapozott részletelemzésekkel dúsulnak föl, amelyekben a többi között gazdag és összetett, elmélyült és lélekébresztő egyháztörténeti, vallási, demográfiai, értékőrző önismereti, hagyományos és megújító nemzetstratégiai, teoretikus (például ethosz és politikum összefüggéseire rávilágító, revelatív) szempontok sokasága halmozódik föl. Emberi, nemzeti megtartó erkölcsiség és magasrendű intellektualitás, morál és esztétikum, filológiai pontosság és univerzális, historikus-civilizatorikus érvényű távlatosság ötvöződik ezeknek a szintézisérvényű munkáknak a rengetegében. A „jók, a lelki nemesek” erejét és mégis-reménységét fokozva – az Aniszi Kálmán műveit méltató (s az ugyancsak Orbán Balázs-i inspirációjú „magunk keresését” végző) Beke György szavait használva; de idézhetnénk Hanák Tibor, Gáll Ernő, Egyed Péter, Indig Ottó, Csép Sándor, Gittai István, Paizs Tibor, Pomogáts Béla, Hegedűs Loránt, Feledy Balázs, Domonkos László, Tar Károly, Somos Béla és más kiválóságok feltétlenül elismerő, laudáló mondatait is.

Aniszi Kálmán válogatott írásainak könyve – az igen beszédes című *Vigyázza az ingoványon* – értelemszerűen csak valamifajta keresztmetszetét, gyújtópontjait tudja felmutatni ennek a grandiózus extenzitásában is káprázatos életműnek – viszont a legfontosabb témák, gondolatok, műfaji területek mégis élénk tárulnak, s intenzív hatásukban képesek jelezni e párját ritkító szemléletvilágnak a csúcseit és jellegzetességeit. Sokszínűség, sokoldalúság, tematikai gazdagság, bőség: de koherens világképbe rendeződve: különö-

sen impresszív és impozáns jellemzője ennek az izgalmas kötetnek.

Kezdődik az égető sorskérdéseket feszegető és érzékletes leírásokkal, dokumentatív erőteljességgel kialakított elbeszélésekkel, novellákkal – mégpedig igen sajátos, szuverén, egyéni hangvétellű történeti-esszéisztikus megközelítéseket, regisztereket alkalmazó artistikus művekkel. A filozofikusan kitágított és előadásmódjukban katartikussá felfokozott történetelbeszélések különleges nyelvi és stiláris formákat mozgósítanak. Valóban meg-rázó és hiteles (és a hátborzongatón bizarr, akasztófahumoros elemeket, jeleneteket sem nélkülöző) életképek ezek a múltból – amelyeknek az elmúlt romániai kommunista diktatúra mindennapjait megörökítő vonulata: megrendítő erejű. Ezek a művek is szorosan illeszkednek a grandiózus sokműfajúságában és sokoldalúságában is koherens életmű alaptendenciáihoz: a magyar létezés súlyos történelmi, társadalmi, közösségi élményeit feldolgozó törekvéseihez.

Az univerzális tájékozódásról tanúskodó ragyogó esszék két ciklusba foglalt sorozata – a művészetkritikai és művészetelméleti fejtegetések, illetve az etikum és a politikum összefüggéseiről („párharcáról”) elmélkedő meditációk – ugyancsak a nemzeti sorskérdések aspektusából kiindulva vallatják az egyetemes humánium világtörténelmi jelenvalóságának tanulságait és lehetőségeit. Az esélykeresés nyugtalanító és gondolatébresztő tünődései ezek mind: meg tudja-e az emberiség őrizni emberi mivoltát, azt a minőséget, amelyet évezredek kultúrantropológiai, historikus, civilizatorikus értékei halmoztak föl, s amelyek mostanában sok tekin-

tetben veszendőbe hullani látszanak. A bölcseleti kitágítás révén feltárulkozó nemzeti és globális „sorstükör” az erendendő emberi és nemzeti megmaradás kérdéseit vetíti ki. A szépírói és a filozófusi megszólalásmód szintézise révén kikerekedő látvány az igaz és egyetemes létgondokat, s a jellegzetes magyar sorsproblémákat úgy mutatja fel, hogy abban sokak (köztük például Babits Mihály) töprengései nyomán újfent rá-döbbenhetünk: az igazság szellemének életben tartásáért elsősorban a tág értelemben vett kultúrlények, írástudók a felelősek. Ennek megfelelően a mindenkori kultúra ethoszát és alapmóti-váltságát az örök emberi eszményekre tekintő közösségi elkötelezettség, a világméretű és a nemzeti horizontban való szemlélődés, s főképpen a rendíthetetlen sorsvállaló-sorsvigyázó attitűd határozza meg. Szilárd morálfilozófiai értékrend és nyitott világbefogadás, sokirányú értelmező, elemző, értékelő magatartás. A tehetséges, erkölcsös, remény- és szolgálatelvű – „védekező anyanyelvet” és kompromittálhatatlanul hagyományos, elárulhatatlan örökségként fenntartott igazmondást egyszerre képviselő – humán szellemisség földi létformája. Metafizika és etika eltéphetetlen szövetsége. A mindenségigézetű lélekmentés létparancsa.

A kötetzáró ciklus kiváló mélyintertjüket tartalmaz. Olyan tündökletes személyiségek szólalnak meg, akiknek egész élete és munkássága az értékörzés jegyében emelkedett historikus és időtlenülül aktuális példává és tanítássá. Az össznemzeti felelősségtudat és a feltétlen megmaradásigény fényében. A szellem elhomályosulhatatlan jelzőfényei ők: Beke Györgytől Czine Mihályig, Sinkovits Imrétől Für Lajosig, Szöcs

Istvántól Pomogáts Béléig. A minőségi magyarság példaképei – Németh László-i értelemben is. Erudíciójuk, gondolkodásmódjuk, nemzeti-közösségi elkötelezettségük mintaértékű. A beszélgetések kiemelik a kisebbségi és az egyetemes magyarság identitás-megtartó megmaradásának a jelentőségét, a nyelvi-kulturális nemzetközösség, a lelki nemzet oszthatatlanságát – a megannyi történelmi trauma, meghurcoltatás, kínszenvedés árnyékában és tudatában is. Jelenkori tanulságokkal: hogy a magyar nép sohasem áldozódhat föl idegen hatalmi érdekek oltárán, s nem szabad engedni, hogy gyarmati kiszolgáltatottságba vettessék, s martalékvá válják mások erőszakos hódító törekvéseinek. Az elszakított és szét-szórattott, a folyamatos pusztításoknak és demográfiai sorvadásoknak kitett nemzetrészek – a „diaszpóranemzet”, a

„mozaiknemzet” alkotórészei – csakis az egész nemzeti közösség egységében találhatják meg és foglalhatják el elidegeníthetetlenül, elorzhatatlanul méltó helyüket. A távolságokat is leküzdve: mindig együtt és egymásért. A teljes értékű és egyenjogú emberi és nemzeti létforma feladhatatlan megkövetelésével. Mindig magunkért, soha mások ellen – Dsida Jenő szállóigéje szerint is.

Aniszi Kálmán ezeknek az igazságoknak a lankadatlanul fáradozó szószólója, úgyszólván hivatásrendi „igehirdetője”. Válogatott munkáinak csak ez a reprezentatív csokra is rápillantást enged ennek a küldetésnek az elévülhetetlen jelentőségére. A tiszta beszéd és a tiszta magyar szó lélekemelő szükségére. Könyve gyógyír, vigasz, remény mindazoknak, akik feltétlenül hisznek még az élhető magyar és emberi jövőben.

ANISZI KÁLMÁN író, szerkesztő, nyugalmazott egyetemi oktató 1939 októberében született a Sebes-Körös völgyi, biharországi Magyarakucson, ahol ma már csak száz körüli a magyarok lélekszáma. Nagyváradon érettségizett, Kolozsváron folytatott felsőfokú tanulmányokat, itt kezdett dolgozni újságíróként és szerkesztőként, majd tanítani a képzőművészeti főiskolán. 1982-ben doktorált filozófiából, 1985-től a Korunk folyóirat rovatvezetője volt, közben több mint húsz éven át a Kolozsvári Rádió magyar szerkesztőségének állandó külső munkatársa is. A rendszerváltáskor Magyarországra költözött író szerkesztőként folytatta pályafutását különböző kiadványoknál, kiadóknál. A Magyar Írószövetség, majd a Magyar Művészeti Akadémia köztestületi tagja lett, több szakmai és társadalmi elismerést kapott. Kéttucatnyi önálló kötete jelent meg, számos tanulmánykötet társszerzője, tucatnyi könyv szerkesztője. 2023-ban megjelent, *Vigyázva az ingoványon* című új kötete – a szerző saját meghatározása szerint – afféle „őszidejű összegzés”: válogatott novellákat, esszéket (töprengés a művészetről; az etikum és a politikum örök párharca), illetve „múltba néző”, magyar sorskérdésekről szóló, jeles személyiségekkel készült mélyinterjúkat tartalmaz, egy gazdag írói életműből ad reprezentatívnak szánt keresztmetszetet. A kötetet – amelynek előszavát a fentiekben olvashatták – Váradon is bemutatták, mégpedig július 26-án, a Partiumi Színházi Gyűjtemény előadótermében, ahol a házigazda Meleg Vilmos színművész és Dénes László, folyóiratunk felelős szerkesztője voltak Aniszi Kálmán beszélgetőpartnerei.

József Attila